

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Науковий збірник. Інститут історії України НАН України
К., 1998. - 526 с.

Минулого року під редакцією доктора історичних наук С. В. Віднянського побачив світ науковий збірник «Україна в європейських міжнародних відносинах», присвячений відомому українському вченому, доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України І. М. Мельниковій, яка відзначила своє 80-річчя та 50 років наукової діяльності. Авторами наукових статей, що ввійшли до рецензованого видання, виступили вчені з Києва, Ужгорода, Чернівців, Луцька, Івано-Франківська та Словаччини.

Збірник відкривається матеріалами про творчий шлях І. М. Мельникової, простежуються основні віхи її життя та внесок у розвиток історичної науки, підготовку наукових кадрів і зміцнення міжнародних наукових зв'язків істориків України. У змістовній статті М. В. Знаменської «Ірина Миколаївна Мельникова: творчий шлях ученого» справедливо відзначається, що саме з її іменем «тісно пов'язаний розвиток і поширення такої важливої наукової проблеми історичної науки, як історія та міжнародне становище країн Центральної і Південно-Східної Європи, всебічні зв'язки й співробітництво України з державами цього регіону» (с. 9).

Особистий внесок І. М. Мельникової у розвиток історичної науки важко переоцінити. Ірина Миколаївна — авторитетний, визнаний вчений, автор понад двісті наукових та науково-популярних праць, що одержали високу оцінку наукової громадськості, у тому числі й зарубіжної. Серед них — понад 30 монографій і фундаментальних колективних робіт, де вона є відповідальним або головним редактором, членом редколегії, автором розділів, статей, нарисів, присвячених історичним зв'язкам, дружбі і співробітництву України з Болгарією, Польщею, Румунією, Угорщиною, Німеччиною, Чехословаччиною, Югославією, Монголією, В'єтнамом, їх міжнародному становищу, зовнішньополітичній діяльності України тощо.

Серед проблем, які тривалий час досліджувала І. М. Мельникова, - революція 1848—1849 рр. в Угорщині. Цей аспект в творчості ученого досліджували Г. В. Павленко та І. М. Гранчак у статті «І. М. Мельникова як дослідниця революції 1848—1849 рр. в Угорщині й на Закарпатті». Автори високо оцінили наукову працю тоді ще молодого історика «Закарпатська Україна в революції 1848 року» (1949), в якій І. М. Мельникова використала різні види джерел, архівні та друківані, ряд теоретичних праць, зробила глибокі наукові висновки, органічно висвітлила характер революції 1848 р. як в Угорщині загалом, так і в Закарпатті. Необхідно підкреслити, що вона говорить про події в Закарпатті як частині українських земель. Думки, висловлені І. М. Мельниковою наприкінці 40-х років, не втратили своєї актуальності і сьогодні, коли сучасні теоретики неорусинства ставлять під сумнів належність краю до України. Використані дослідницею джерельні матеріали аргументовано доводять всю безпідставність і псевдонауковість таких сепаратистських тлумачень.

Незаперечним є внесок І. М. Мельникової у вивчення новітньої історії Чехословаччини і Закарпаття. Дана проблема знаходилася в центрі її докторської дисертації «Класова боротьба у Чехословаччині в період тимчасової, часткової стабілізації капіталізму (1924—1929 рр.)», яку вона успішно захистила в 1961 р. С. І. Мітряєва і В. О. Приходько у статті «Внесок вченого в дослідження новітньої історії Чехословаччини і Закарпаття» відзначили, що праці І. М. Мельникової з новітньої історії Чехословаччини

20-х років збагатили славістику і були високо оцінені не лише в тодішньому СРСР, а й у Чехословаччині. Безумовно, що праці І. М. Мельникової, як і інших дослідників того часу, базувалися на принципах марксистсько-ленінської методології. Мова йшла перш за все про класову оцінку явищ суспільного життя. Однак, незважаючи на це, «в її працях, — відзначають С. І. Мітряєва і В. О. Приходько, — чітко простежувалися дві лінії історичного процесу. З одного боку, вчена висвітлювала історію Закарпаття, як складову частину історичного процесу Чехословаччини — суверенної держави, з її позитивними і негативними сторонами. З другого, — Ірина Миколаївна не забувала про те, що Закарпаття є частиною України» (с. 49). І. М. Мельникова завжди стояла і стоїть на позиції, що більшість населення Закарпаття тягнулася до України, що ідея воз'єднання не принесена ззовні, а її плекали прогресивні, демократичні сили.

Мемуарного характеру статті І. М. Гранчака «Вклад І. М. Мельникової в підготовку істориків у Закарпатті» та О. В. Хланти «І. М. Мельникова у моєму житті». Справедливо пише І. М. Гранчак, що вчена «створила свого роду школу істориків на Закарпатті..., стала прикладом для своїх послідовників. Для них вона завжди буде і є яскравою особистістю, прикладом величезної працездатності і професіоналізму» (с. 54). На думку О. В. Хланти, І. М. Мельникова є «душею нашого наукового буття» (с. 56).

Другий розділ рецензованого збірника -- «Україна на міжнародній арені» — відкривається статтею І. М. Мельникової «Україна у взаємовідносинах з прикордонними державами Центрально-Східної Європи: створення міжнародно-правових підвалин добросусідства і співробітництва (90-ті роки)». Перед нами серйозне і виважене дослідження, в якому зроблено об'єктивний аналіз взаємин незалежної України з Угорщиною, Польщею, Болгарією, Чехією, Словаччиною, Румунією. На початку 90-х років Україна вступила на міжнародну арену як незалежна суверенна держава, рівноправний член світового співтовариства. До першої річниці проголошення незалежності статус відродженої Української держави визнали 132 країни, переважна більшість з них встановили з Україною дипломатичні відносини. Процес міжнародного визнання незалежної України згодом завершився встановленням з нею дипломатичних відносин майже усіма державами світу — членами ООН. І. М. Мельникова звернула увагу на те, що з однією сусідньою державою — Румунією — питання про укладення базового політичного договору довгий час не було вирішено, і лише 2 червня 1997 р. він був підписаний президентами України й Румунії Л. Кучмою та Е. Константінеску в м. Констанца. Необхідно погодитися з твердженням І. М. Мельникової, що «укладення базового політичного договору з Румунією завершило процес юридичного оформлення відносин України зі всіма прикордонними державами Центрально-Східної Європи». Цим самим «були створені міжнародно-правові підвалини їх добросусідства і співробітництва в атмосфері взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин у всіх галузях» (с. 85).

Узагальнюючою є стаття П. П. Брицького та С. В. Віднянського «Україна як суб'єкт історії Європи у минулому і в наші дні». Вчені аргументовано довели, що до кінця XVIII ст. Україна була самостійним суб'єктом історії Європи, вона посідала важливе в ній місце, її знали, про неї писали політики, визначні діячі західноєвропейських держав, але через імперську політику Росії в XX ст. Україну спіткало забуття. Становище кардинально змінилося на початку 90-х років, коли з відродженням Української держави почався новий період в історії українського народу. Здобувши нарешті давно вимріяні державність, незалежність, демократична і стабільна Україна відіграє дедалі вагомішу роль в європейських міжнарод-

них відносинах, стає одним з ключових чинників в Європі, зокрема, в усьому регіоні Центрально-Східної Європи, до якого вона природно належить, наріжним каменем у фундаменті нової європейської архітектури безпеки.

В умовах, які склалися, піднесенню міжнародного авторитету Української держави у світі повинні сприяти не тільки державні діячі, а в першу чергу науковці — їм належить ширше висвітлювати її історичне минуле, показувати її потенційні економічні можливості, духовні надбання та багаті історичні традиції міжнародного спілкування українського народу.

Знаменною подією в міжнародному житті 90-х років було святкування 50-річчя діяльності ООН, до утворення якої була причетна й Україна, як одна з держав-засновниць ООН. Ця проблема перебувала в центрі уваги М. В. Грищенка та Є. В. Клокова «Україна в ООН: участь у вирішенні найважливіших міжнародних проблем». Дослідники об'єктивно оцінили діяльність української делегації в ООН, відзначивши, що «українська дипломатія спиралася на ідеологічні розробки КПРС, як єдиної правлячої в країні партії, і керувалась у своїй діяльності, зокрема в ООН, директивами союзного партійного керівництва, єдиними як для делегації СРСР, так і для делегацій УРСР та БРСР». Однак, хоч це певною мірою обмежувало її можливості і самостійність у прийнятті рішень, основна мета, якій була підпорядкована діяльність Української РСР в ООН, відповідала Статуту цієї міжнародної організації. Сьогодні Українська держава в ООН активізує свою діяльність по вирішенню цілого ряду гуманітарно-правових проблем, що перебувають в центрі уваги світового співтовариства. На нашу думку, фактаж статті М. В. Грищенка і Є. В. Клокова тільки б збагатився, якби дослідники використали монографію Г. В. Павленка, І. Ф. Короля і В. І. Мацоли «Україна в миротворчій діяльності ООН» (Ужгород, 1995).

У другому розділі збірника також вміщені статті про співробітництво України з Чехією, Словаччиною, Польщею, Німеччиною, балканськими країнами (І. М. Сюсько, В. В. Проноза «Співробітництво України з державами Центрально-Східної Європи: регіональний аспект міжнародної економічної інтеграції (90-ті роки)»; Л. Д. Чекаленко, Д. О. Васильєв «Українсько-польські відносини в контексті сучасних інтеграційних процесів в Центрально-Східній Європі»; А. Ю. Мартинов «Українсько-німецьке співробітництво в європейських інтеграційних структурах (90-ті роки)»; А. В. Шилова «Роль України у підтриманні миру та стабільності на Балканах». Завершує розділ стаття Н. П. Барановської «Міжнародний аспект Чорнобильської катастрофи».

Необхідно погодитися з висновком дослідниці, що «чорнобильська трагедія і реакція на неї у світі стали переконливим свідченням, з одного боку, повної недосконалості людини, її моралі, системи організації державного життя в Україні та колишньому СРСР в умовах великого протистояння двох політичних систем, а з іншого, — продемонстрували величезний потенціал співчуття, притаманний людству, розуміння і політиками, і широким загалом світової громадськості необхідності об'єднання зусиль у подоланні наслідків цього масштабного техногенного лиха» (с. 229).

Третій розділ наукового збірника — «З історії міжнародних зв'язків України» - відкривається статтею члена-кореспондента НАН України П. С. Соханя і О. О. Новікової «Київські традиції у дослідженні всесвітньої історії», в якій зроблено огляд окремих сторінок наукового і громадського життя Києва кінця XIX — початку XX ст. Автори детально зупинилися на школі вивчення й дослідження проблем всесвітньої історії Київсь-

кого університету І. В. Лучицького, наукова і громадська діяльність якого розгорнулася в 80—90-х роках XIX ст. і продовжувалася аж до 1918р., коли він помер. І. М. Кулінич провів паралель між українським гетьманом Богданом Хмельницьким і лорд-протектором Англії Олівером Кромвелем, довівши, що останній «добре орієнтувався... в доблесних діях запорозьких козаків та їх добрій звитязі на ратних полях» (с. 258). Зв'язки України з Грецією, Чехією, Італією, Німеччиною, Польщею у XVIII — на початку XX ст. висвітлили Н. О. Терентьєва, О. В. Черв'якова, К. Ю. Бацак, І. Т. Лісевич, В. П. Фісанов, Н. В. Кривець, В. П. Колесник і С. А. Шульга.

Частина матеріалів рецензованого видання присвячена подіям громадянської війни 1918—20-х років. Д. Є. Складенко порушив малодосліджену проблему участі України у підписанні Ризького мирного договору. На глибоке переконання автора, «підписання у Ризі в березні 1921 р. міждержавного договору між Польщею, Україною і Радянською Росією стало переломним моментом у звитяжній тривалій боротьбі трудящих за своє соціальне і національне визволення» (с. 390). Проблема репатріації польських військовополонених і біженців з України в 1920—1923 рр. розглянули В. В. Павленко та М. І. Павленко. Стаття побудована на основі великого джерельного матеріалу, переважна більшість з якого вводиться до наукового обігу вперше. Скрупульозне їх вивчення і всесторонній аналіз дали можливість ученим стверджувати, що в Україні налічувалося приблизно 15 тис. польських військовополонених і близько 200 тис. біженців (включаючи і військовополонених поляків першої світової війни). Варто погодитися з думкою, висловленою авторами, що «і радянська, і польська сторони створювали певні перешкоди на шляху повернення окремих категорій польських біженців і оптантів» (с. 418). Що стосується Головної української місії з евакуації, то вона, незважаючи на вплив радянської політичної системи на неї, все-таки в основному виконала покладену на неї місію.

Діяльність української і чехословацької репатріаційних місій в 1921 — 1922 рр. висвітлила І. В. Євсєєнко. На участі сільської громадськості України в діяльності міжнародної «червоної» допомоги у 20-х роках XX ст. зупинився М. А. Журба.

Однією із складних сторінок українсько-польських взаємин є насильницьке переміщення українців з Польщі та поляків з УРСР в 1944—1946 рр. Цієї проблеми торкнувся у своїй статті «До питання про переселення українців з Польщі в УРСР за Люблінською угодою 1944 р.» І. Є. Цепенда. За його підрахунками, в УРСР переселено 122 622 господарства, або 482 880 осіб, переважна більшість з яких була направлена в західні області — 323 тис. (67 %) і 159 тис. (33 %) — у східні та південні області (с. 496). «Люблінська угода 1944 р., — відзначив автор, — зумовлювалася політико-стратегічними реаліями Другої світової війни, була спробою розв'язання складних територіальних, міжнаціональних, ідеологічних проблем методами, властивими тоталітарній системі» (с. 497). З такими міркуваннями необхідно погодитися. Питання оптації громадян між ЧСР і СРСР (Україною) в 1945—1948 рр. та сучасні проблеми української меншини в Словаччині розглядаються в статті І. І. Вовканича і словацького вченого М. Гайдоша. Збірник завершується статтею В. М. Тарасюка «Югославія та Україна в сучасному світі».

З вищенаведеного видно, що авторами наукового збірника «Україна в європейських міжнародних відносинах» порушені актуальні проблеми з історії розвитку міжнародних зв'язків українського народу з європейськими країнами, роль національних меншин, проблеми становлення зовніш-

ньої політики незалежної України. Разом з тим необхідно зауважити, що післявоєнний період, зокрема 40-і роки, представлений всього кількома статтями. Це також стосується аналізу українсько-румунських політичних, економічних і культурних взаємин на сучасному етапі. Враховуючи, що збірник присвячений науковій діяльності відомої української дослідниці І. М. Мельникової, на нашу думку, варто було помістити бібліографію праць вченої, хронологічну таблицю основних віх в її житті.

Незважаючи на названі зауваження та побажання, вони, безсумнівно, ні в якій мірі не применшують наукової вартості рецензованого збірника. Наукові статті, вміщені в ньому, є новим словом українських істориків у вивченні складних історичних процесів, які відбувалися в Європі з найдавніших часів до наших днів, і дають можливість з'ясувати місце в них України.

М. М. ВЕГЕШ (Ужгород)